

دانشگاه پیام نور

باستان شناسی ایران

(رشته هنر)

www.ketab.ir

احمد دهقان علی اکبر مستقیمی

سرشناسه	: دهقان، احمد، ۱۳۶۰
عنوان و نام پدید آور	: باستان شناسی ایران / مولفان احمد دهقان، علی اکبر مستقیم.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ده، ۲۶۶ ص: مصور (رنگی).
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۰۹۳. گروه هنر؛ ۱/۲۵
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0140 - 7
وضعیت فهرست نویسی	: قیپا.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: باستان شناسی - ایران - آموزش برنامه‌ای
موضوع	: باستان شناسی - ایران - راهنمای آموزشی (عالی)
موضوع	: آموزش از راه دور ایران
شناسه افزوده	: مستقیم، علی اکبر، ۱۳۳۱ -
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور
رده بندی کنگره	: DSR۴۴/۵۹ب۲ ۱۳۹۳
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۴۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۴۱۲۵۱

باستان شناسی ایران

مؤلفان: احمد دهقان - علی اکبر مستقیم

ویراستار علمی: سعیده سجادی

ویراستار ادبی: دکتر حسین هژیریان

تهیه و تولید: مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول آبان ۱۳۹۳

شابک: ۷ - ۰۱۴۰ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0140 - 7

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق نشر اعم از چاپی، الکترونیکی، تصویری، صوتی و اینترنتی برای دانشگاه پیام نور محفوظ است)

قیمت: ۱۰۵۰۰۰ ریال

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیآورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برآیمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گله و ناخشنودی نموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده است: «اقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلت‌گاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز از روی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست

پیشگفتار نه

فصل اول. باستان‌شناسی پیش از تاریخ و تاریخی ایران ۱

۱-۱ باستان‌شناسی چیست؟ ۱

۲-۱ تاریخچه باستان‌شناسی در ایران ۲

۳-۱ ادوار مختلف فرهنگی ایران ۴

۱-۳-۱ دوران جمع‌آوری غذا (پارینه سنگی) ۵

۲-۳-۱ دوران گردآوری غذا (فراپارینه سنگی) ۵

۳-۳-۱ دوران تولید غذا و استقرار در روستا (نوسنگی) ۷

۴-۳-۱ دوران آغاز تاریخی ۱۸

خودآزمایی ۲۹

فصل دوم. باستان‌شناسی ایلام ۳۳

۱-۲ سرزمین ایلام ۳۳

۲-۲ دوره‌های تاریخی ایلام ۳۵

۱-۲-۲ ایلام قدیم: تاریخ و آثار به جای مانده ۳۵

۱-۲-۲-۱ نقش برجسته ۳۷

۲-۲-۲-۱ پیکره‌سازی ۳۸

۳-۲-۲-۱ مهرسازی ۳۹

۲-۲-۲ ایلام میانی: تاریخ و آثار به جای مانده ۳۹

۱-۲-۲-۲ معماری ۴۰

۲-۲-۲-۲ پیکره‌سازی ۴۴

۳-۲-۲-۲ نقش برجسته ۴۷

۳-۲-۲ ایلام جدید: تاریخ و آثار به جای مانده ۴۹

۱-۳-۲-۲ نقش برجسته ۴۹

۳-۲ باورهای مذهبی ۵۵

۶۱	فصل سوم. باستان‌شناسی ماد
۶۱	۱-۳ مهاجرت آریایی‌ها و تشکیل حکومت
۶۴	۲-۳ شهرسازی
۶۵	۳-۳ استقرارگاه‌های مادی
۶۹	۴-۳ مقابر صخره‌ای
۷۰	خودآزمایی

۷۳	فصل چهارم. باستان‌شناسی هخامنشی
۷۳	۱-۴ هخامنشیان
۷۴	۲-۴ کتیبه‌ها
۷۷	۳-۴ مجسمه‌سازی
۸۰	۴-۴ مهرسازی
۸۱	۵-۴ فلزکاری
۸۶	۶-۴ جواهرسازی
۸۸	۷-۴ سکه
۸۹	۸-۴ صنعت بافت
۹۱	۹-۴ معماری
۹۲	۱-۹-۴ پاسارگاد
۹۶	۲-۹-۴ تخت جمشید
۱۱۱	۳-۹-۴ شوش
۱۱۴	۴-۹-۴ آرامگاه‌ها
۱۲۰	۵-۹-۴ کعبه زرتشت
۱۲۲	خودآزمایی

۱۲۵	فصل پنجم. باستان‌شناسی سلوکی و اشکانی
۱۲۵	۱-۵ سلوکیان
۱۲۷	۱-۱-۵ آثار به جای مانده از دوران سلوکی
۱۲۹	۲-۵ اشکانیان
۱۳۰	۱-۲-۵ کتیبه‌های پارتی
۱۳۰	۲-۲-۵ مذهب
۱۳۱	۳-۲-۵ سکه
۱۳۲	۴-۲-۵ سپاه
۱۳۳	۵-۲-۵ مجسمه‌سازی
۱۳۴	۶-۲-۵ جواهرسازی

۱۳۵	۷-۲-۵ ریتون
۱۳۶	۸-۲-۵ سفال
۱۳۷	۹-۲-۵ تدفین
۱۳۸	۱۰-۲-۵ نقوش برجسته
۱۴۳	۱۱-۲-۵ معماری
۱۴۶	۱۲-۲-۵ کاخ‌سازی
۱۴۷	۱۳-۲-۵ گچ‌بری و نقاشی
۱۴۹	۱۴-۲-۵ شهرسازی
۱۵۵	خودآزمایی

۱۵۷	فصل ششم. باستان‌شناسی ساسانی
۱۵۷	۱-۶ ساسانیان
۱۵۸	۲-۶ سنگ‌نبشته‌ها
۱۵۹	۳-۶ مسکوکات
۱۶۰	۴-۶ فلزکاری
۱۶۳	۵-۶ شهرسازی
۱۶۵	۶-۶ معماری
۱۷۱	۷-۶ نقوش برجسته
۱۸۷	خودآزمایی

۱۹۱	فصل هفتم. باستان‌شناسی ایران اسلامی
۱۹۱	۱-۷ ایران در قرون نخستین اسلامی
۱۹۲	۲-۷ معماری
۱۹۳	۱-۲-۷ بناهای اولیه
۱۹۷	۳-۷ دوران سامانی
۱۹۸	۱-۳-۷ معماری
۱۹۹	۲-۳-۷ سفال
۲۰۱	۳-۳-۷ منسوجات
۲۰۱	۴-۳-۷ فلزکاری
۲۰۲	۴-۷ دوران غزنوی
۲۰۳	۱-۴-۷ معماری
۲۰۴	۵-۷ دوران سلجوقی
۲۰۵	۱-۵-۷ معماری
۲۱۱	۲-۵-۷ سفال

۲۱۳	۷-۵-۳ فلزکاری
۲۱۵	۷-۶-۶ دوران مغول-ایلخانی
۲۱۵	۷-۶-۱ معماری
۲۱۷	۷-۶-۲ کتاب آرایه
۲۲۰	۷-۶-۳ نگارگری
۲۲۲	۷-۶-۴ سفال
۲۲۳	۷-۷ دوران تیموری
۲۲۴	۷-۷-۱ معماری
۲۳۱	۷-۷-۲ نگارگری
۲۳۲	۷-۷-۳ کاشی کاری
۲۳۳	۷-۸ دوران صفوی
۲۳۳	۷-۸-۱ معماری
۲۴۸	۷-۸-۲ منسوجات
۲۵۰	۷-۸-۳ فلزکاری
۲۵۱	۷-۸-۴ نقاشی
۲۵۳	۷-۸-۵ کاشی کاری
۲۵۳	۷-۸-۶ سفالگری
۲۵۵	۷-۸-۷ تذهیب
۲۵۵	خودآزمایی
۲۵۹	پاسخ خودآزمایی ها
۲۶۱	کتابنامه

پیشگفتار

ایران سرزمینی است که می‌توان استمرار حیات جمعی انسان‌ها از دوران غارنشینی تا زمان حال را در آن مشاهده نمود. یکی از علومی که در این زمینه به ما کمک می‌کند، باستان‌شناسی است. در این کتاب سعی شده است دانشجویان گرامی با دوره‌های مختلف فرهنگی، استقرارگاه‌های مختلف و آثار باقی‌مانده از هر دوره به صورت اجمالی آشنا شوند، تا اطلاعات پایه در اختیار آنان قرار گیرد. بدیهی است بررسی تمامی ابعاد آن در محدوده این کتاب میسر نیست.

فصل اول کتاب به تاریخچه فعالیت‌های باستان‌شناسی در ایران و معرفی دوره‌های مختلف فرهنگی پرداخته است. فصل دوم با نگاهی به سرزمین ایلام به معرفی اولین حکومت در جنوب غرب ایران، دوره‌های مختلف و آثار باقی‌مانده آن اشاره دارد. فصل سوم کتاب مهاجرت آریایی‌ها به سرزمینی که بعداً نام ایران به خود گرفت، تشکیل حکومت منطقه‌ای ماد و آثار باقی‌مانده آنان پرداخته است. معرفی هخامنشیان، تشکیل حکومت جهانی و نگاهی اجمالی به آثار باقی‌مانده آنان در پاسارگاد، تخت جمشید و شوش و سایر مناطق در فصل چهارم کتاب آمده است. فصل پنجم به دوران سلوکی و اشکانی، افول و باز زنده‌نمایی فرهنگ و تمدن ایران اختصاص دارد. فصل ششم کتاب دوره ساسانی و نمونه آثار باقی‌مانده آنان را معرفی می‌کند. آخرین فصل، نگاهی اجمالی به آثار اسلامی ایران تا پایان دوران صفوی دارد.

بدیهی است گستره جغرافیایی ایران، تعدد دوره‌های پیش از تاریخ، پیش از اسلام و اسلامی که در هر فصل درس است و محدودیت حجم کتاب درسی، امکان

ارائه و بررسی تمامی آثار دوره‌ها را نمی‌دهد. بر این موضوع واقف هستیم که مطالب ارائه شده خالی از نقص نیست، امید است دانشجویان گرامی و خوانندگان محترم با ارائه پیشنهادها و نظرات اصلاحی، ما را در تکمیل فصل‌های مختلف کتاب یاری کنند. مؤلفین بر خود لازم می‌دانند از دقت نظر علمی سرکار خانم سعیده سجادی عضو محترم هیأت علمی دانشگاه پیام‌نور که ویرایش علمی این اثر را تقبل نمودند قدردانی نمایند. از تلاش‌های پیگیرانه جناب آقای محمدرضا ثمری (معاون محترم تدوین) و سرکار خانم مینا حاجی انزهایی (کارشناس محترم تدوین) و نیز همکاران ارجمندشان سپاسگزاری می‌شود.

احمد دهقان

هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور

Ahmad.dchghan@yahoo.com

علی اکبر مستقیمی

هیئت علمی دانشگاه یزد

Aliakbar_mostaghimi@yahoo.com